

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 3 (16)

Суми – 2017

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор –

Гаруст Ю. В., *д-р юрид. наук, ННІ права СумДУ, Україна;*

Відповідальний секретар –

Уткіна М. С., *аспірант, ННІ права СумДУ, Україна;*

Айден Ульвіє – *доктор філософії, професор, Ізмірський університет, Туреччина;*

Андріяшко М. В. – *доктор філософії, доцент, Барановицький державний університет, Білорусь;*

Бекім Максуті – *доктор філософії, Македонія;*

Бурбика М. М. – *д-р юрид. наук, доцент, ННІ права СумДУ, Україна;*

Гиренко І. В. – *д-р юрид. наук, доцент, НУБП, Україна;*

Дегтярєва І. О. – *д-р держ. упр., професор, НАДУ при Президентові України;*

Деревянко Б. В. – *д-р юрид. наук, професор, ННІ права СумДУ;*

Завгородня В. М. – *канд. юрид. наук, доцент, ННІ права СумДУ;*

Ельда Зотай – *доктор філософії, Університет Александра Моссі, Албанія;*

Куліш А. М. – *д-р юрид. наук, заслужений юрист України, професор, директор ННІ права СумДУ, Україна;*

Курило В. І. – *д-р юрид. наук, професор, НУБП, Україна;*

Лукаш С. С. – *д-р юрид. наук, професор, СФ ХНУВС, Україна;*

Мельник Р. С. – *д-р юрид. наук, професор, КНУ ім. Т. Г. Шевченка, Україна;*

Музичук О. М. – *д-р юрид. наук, доцент, ХНУВС, Україна;*

Петров Р. А. – *д-р юрид. наук, професор, НУ «Києво-Могилянська академія»;*

Убер Села – *канд. політ. наук, Державний університет Тетово, Македонія;*

Сухонос В. В. – *д-р юрид. наук, професор, ННІ права СумДУ, Україна;*

Сухонос В. В. – *д-р юрид. наук, професор, ННІ права СумДУ, Україна;*

Харченко В. Б. – *д-р юрид. наук, професор, ХНУВС, Україна;*

Чернадчук В. Д. – *д-р юрид. наук, професор, ННІ права СумДУ, Україна;*

Шемшученко Ю. С. – *д-р юрид. наук, професор, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Україна.*

EDITORIAL BOARD

Editor in Chief:

Harust Y. V. – *Doctor of Law, Educational and Scientific Institute of Law SSU, Ukraine;*

Executive Editor:

Utkina M. S. – *Ph. D. student, Educational and Scientific Institute of law SSU, Ukraine;*

Aydin Ulviyye – *Ph. D., Professor, Izmir University, Turkey;*

Andriyashka M. V. – *Ph. D., Associate Professor, Baranovich State University, Belarus;*

Bekim Maksuti – *Ph. D., Macedonia;*

Burbyka M.M. – *Doctor of Law, Associate Professor, Educational and Scientific Institute of law SSU, Ukraine;*

Gyrenko I. V. – *Doctor of Law, Associate Professor, National University of Life and Environmental Sciences, Ukraine;*

Dehtyarova I. O. – *Doctor of Public Administration, Professor, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine;*

Derevyanko B. V. – *Doctor of Law, Professor, Educational and Scientific Institute of Law SSU;*

Zavgorodnia V. M. – *Ph. D. in Law, Associate Professor, Educational and Scientific Institute of Law SSU, Ukraine;*

Elda Zotaj – *Ph. D., Aleksandër Moisiu University, Albania;*

Kulish A. M. – *Doctor of Law, Honored Lawyer of Ukraine, Professor, Director of Educational and Scientific Institute of Law SSU, Ukraine;*

Kurylo V. I. – *Doctor of Law, Professor, National University of Life and Environmental Sciences, Ukraine;*

Lukash S. S. – *Doctor of Law, Professor, Sumy branch of Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine;*

Melynk R. S. – *Doctor of Law, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine;*

Muzychuk O. M. – *Doctor of Law, Associate Professor, Khariv National University of Internal Affairs, Ukraine;*

Petrov R. A. – *Doctor of Law, Professor, National University of Kyiv-Mohyla Academy;*

Ylber Sela – *Ph. D. in Political Science, Tetova State University, Macedonia;*

Sukhonos V. V. – *Doctor of law, Professor, Educational and Scientific Institute of Law SSU, Ukraine;*

Sukhonos V. V. – *Doctor of Law, Professor, Educational and Scientific Institute of Law SSU, Ukraine;*

Kharchenko V. B. – *Doctor of Law, Professor, Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine;*

Chernadchuk V. D. – *Doctor of Law, Professor, Educational and Scientific Institute of Law SSU, Ukraine;*

Shemshuchenko Y. S. – *Doctor of Law, Professor, V. M. Koretsky Institute of State and Law, Ukraine.*

Рекомендовано до друку

вченою радою Сумського державного університету (протокол № 10 від 20. 04. 2017 року)

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

серія КВ № 22248-12148ПР від 08.07.2016 р.

УДК:347.91/.95.05(73:477)

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В США ЯК У КРАЇНІ АНГЛО-САКСОНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї ТА В УКРАЇНІ, ЯКА Є ПРЕДСТАВНИКОМ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї. СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В США ТА В УКРАЇНІ

Шапиро Вікторія Сергіївна,
канд. юрид. наук,
ст. викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
та судочинства ННІ права,
Сумський державний університет

Пронський Едуард Андрійович,
студент III курсу НІ права,
Сумський державний університет

У статті проаналізовано головні особливості цивільного процесу в Сполучених Штатах Америки як у країні-представниці англо-саксонської правової сім'ї, а також головні особливості цивільного процесу в Україні, яка є представником романо-германської правової сім'ї. У цій науковій статті знайдені відмінності між проведенням цивільного процесу в США і в Україні, а також знайдені загальні риси, принципи між проведенням такого процесу в цих двох державах. Інтерес до цієї наукової статті полягає не тільки в тому, що ми знаходимо ключові особливості цивільного процесу в різних державах в нашому дослідженні, але і в тому, що ми беремо за приклад дві країни з абсолютно різних зарубіжних правових сімей, що додає цій статті барвистості, цікавості, актуальності.

Вивчення особливостей цивільного процесу, як в принципі і адміністративного, кримінального, було, є і буде дуже цікавою та актуальною темою. Дуже цікавим для вивчення є цивільний процес як сукупність норм права, які визначають організацію і юрисдикцію цивільних судів і регулюють порядок звернення за судовим захистом, розгляд та вирішення цивільних справ, ухвали і виконання судових рішень, а також цивільний процес є цікавим для вивчення у вигляді судочинства, також як вид юридичного процесу. Ця тема цікава і для вивчення студентами юридичних факультетів, і для досліджень вченими, профільними викладачами, аспірантами (особливо в разі, якщо вони обирають тему для дисертації, пов'язану з цивільним процесуальним правом та с цивільним процесом зокрема, особливо, якщо це порівняльний аспект із зарубіжними країнами, як в цій статті).

Ключові слова : цивільний процес, судочинство, Україна, США, англо-саксонська правова сім'я, романо-германська правова сім'я.

Shapiro V. S., Pronskyi E. A. Features of Civil Procedure in the United States as the Country of the Anglo-Saxon Legal Family and in Ukraine as the Country of Romano-Germanic Legal Family. The Same and the Differences in the Civil Process of the United States and Ukraine. The article includes analysis of the main features of civil process in the United States of America as in the country of the representative Anglo-Saxon legal family, also the main features of the civil process in Ukraine as the country-representative of the Romano-Germanic legal family. In this

scientific article we had found the differences between the civil process in the United States and in Ukraine, and also we had found similarities between the principles of civil procedure in these two states. The interest of this scientific article is not only that we had found the key features of civil procedure in different states (USA and Ukraine) in our research, but also because this article includes comparison of two countries from completely different international legal families, which add to this article some colorfulness, interest, relevance.

The studying and learning of the peculiarities of civil process like administrative and criminal processes, was, is and will be very interesting and relevant topic. The civil process is very interesting to studying as a set of law that defines the organization and the jurisdiction of the civil courts and regulates the procedure for applying for judicial protection, consideration and resolution of civil cases, judgments and enforcement of judgments, also the civil process is very interesting for studying and learning as the judiciary, as the legal process. This topic is relevant and important for studying by students of law faculties, also for research by scientists, for learning and research by academics, by profile teachers, by lecturers, also by graduate and post-graduate students (especially if they choose a topic for their research thesis, which is related with civil procedural law and in particular case with civil process, especially if it is a comparative aspect (foreign countries), like in this article).

Keywords : civil process, judicial procedure, Ukraine, USA, Anglo-Saxon legal family, Romano-Germanic legal family.

Цивільний процес є дуже різноманітним і цікавим для вивчення, особливо, якщо враховувати особливості цивільного процесу в країнах із різних правових сімей. Саме тому хотілося б зробити акцент на особливостях цивільного процесу двох країн, а саме США та України, які належать до кардинально різних правових сімей.

Для початку необхідно з'ясувати, що таке цивільний процес. Це насамперед врегульований нормами цивільного процесуального права порядок розгляду і вирішення юридичних справ судами загальної юрисдикції, який визначається системою взаємопов'язаних цивільних процесуальних прав і обов'язків, а також цивільних процесуальних дій, які реалізуються їх суб'єктами – судом і учасниками процесу.

Цивільний процес у вигляді судочинства розуміється як розгляд спору в суді з моменту порушення справи однієї із сторін до моменту винесення рішення. Це ряд дій, які виконуються у визначеній законом формі сторонами або їх адвокатами, або самим судом.

Цивільний процес як галузь права – це сукупність норм права, які визначають організацію і юрисдикцію цивільних судів і регулюють порядок звернення за судовим захистом, розгляду та вирішення цивільних справ, ухвали і виконання судових рішень.

Актуальною залишається думка відомого процесуаліста XIX століття професора Ю. С. Гамбарова, який зазначав: «Цивільний процес являє собою форму судового здійснення норм матеріального цивільного права з метою захисту таких інтересів, які маються на увазі

матеріальним правом, але недостатньо їм забезпечуються. Кінцева мета процесу полягає в тому, щоб право не тільки існувало, але і діяло, так як шляхом процесу держава сама призводить право здійснення... Отже, цивільний процес є порядком примусового здійснення цивільного права і зводиться до сукупності норм, що визначають спосіб дії як існуючих органів захисту права, так і осіб, які користуються цим захистом... істота цивільного процесу полягає в тому, що він формалізує і робить цим різні конкретні права незаперечними» [1].

Стосовно цивільного процесу поділ правових систем на англо-саксонську та романо-германську означає наявність відповідно англосаксонського і континентального типів цивільного процесу. В англійській науці використовуються інші назви двох зазначених типів цивільного процесу – *adversarial* та *inquisitorial*, які можуть бути перекладені як змагальна та слідча системи. Змагальна система існує в Англії, США, тобто в країнах загального права. Слідча система характерна для континентальної Європи, в тому числі і для України. Змагальний процес виходить із спору між сторонами, суд відіграє роль арбітра. Такому процесу властиві: відкритість, усність, представництво в суді, колегіальність і вільна оцінка доказів. Слідчий процес визначається принципом слідства з характерним для нього принципами: тайність, писемність, недопущення процесуального представництва. Але для континентального цивільного процесу не властивий слідчий процес в чистому вигляді. Змішана система (слідча та змагальна) цивільного

процесу більш характерна для країн континентальної Європи, в тому числі і для України.

Говорячи про цивільний процес в США, хотілося б зазначити, що головною його особливістю є велика гнучкість американського судового прецеденту. Верховний Суд США і верховні суди штатів не зв'язані своїми прецедентами, більше того, як зазначається в літературі, Верховний Суд США нагадує скоріше законодавчий орган, особливо коли таким судом приймається норма, що поширюється не на цю справу, а на справи, які можуть виникнути в майбутньому [2, с. 425].

У багатьох американських штатах існують цивільні та цивільні процесуальні кодекси, однак вони являють собою результат консолідації права, чим відрізняються від європейських кодексів. Федеративний устрій США і велика територія держави призвели до «розпорошеності» юстиції, неможливості концентрувати судову владу. Федеральна судова система функціонує паралельно з судовими системами штатів, не включаючи їх. Наявність Конституції США обмежує свободу дій як судових, так і законодавчих органів в частині внесення змін до організації правосуддя.

Характерною рисою цивільного процесу в США є те, що сторони самі за допомогою своїх адвокатів збирають докази і готують справу до слухання. У ході судового розгляду адвокати ведуть перехресний допит сторін, свідків, експертів, представляють і досліджують докази і т. д. Перехресний допит здійснюється після головного допиту і може переслідувати різні цілі, що ставляться як до основного факту у справі, так і до особистості, наприклад, свідка (його характеру, репутації) з метою дискредитації [3, с. 478].

Суд, у свою чергу, є відносно пасивний як у підготовці, поданні, слуханні справи, так і при апеляційному перегляді. Він, як правило, не призначає судового експерта, не викликає свідків і т. д., а виступає арбітром, який уважно спостерігає за процесом, намагається виявити картину події і на цій основі винести рішення.

Разом з тим, суд в США не настільки байдужий, щоб допустити порушення встановлених норм розгляду справи, він у процесі протиборства сторін користується незаперечним авторитетом. Так, сторона, що програла, не може звинуватити суддю в необ'єктивності та упередженості, бо він тільки спостерігав за дослідженням доказів, зібраних та поданих сторонами [4, с. 259].

Цікавою особливістю змагального цивільного процесу в США є групові позови, коли позивачі або відповідачі можуть захищати не тільки свої інтереси, але і інтереси великої (іноді невизначеної) сукупності осіб, що знаходяться в аналогічному положенні. При цьому рішення з такої справи має вплив на права та обов'язки кожного із членів групи, навіть якщо вони не брали участь у процесі і нічого не знали про нього.

У відповідності до ст. 23 Правил цивільного судочинства у федеральних судах США групові позови повинні відповідати певним вимогам. Перш за все, певний соціальний клас може бути настільки численним, що робить неможливим участь всіх членів класу в одному судовому розгляді. При цьому законом не визначається мінімальне число членів класу, рішення цього питання залишено на судовий розсуд і в практиці зустрічаються справи з числом позивачів більше шести мільйонів осіб [5, с. 261].

Крім того, для всього класу повинні бути загальні питання права і факту, а вимоги або заперечення представника сторони повинні бути типовими для всього класу. Нарешті, представник в суді повинен адекватно захищати інтереси всього класу.

Окремо хотілося б згадати так звані похідні позови в США, специфіка яких полягає в тому, що акціонери пред'являють позов на захист інтересів корпорації, хоча і не уповноважені здійснювати подібні дії. У таких справах акціонери виступають в якості позивачів, а корпорація у ролі відповідача. Права акціонерів похідні, так як вони звертаються до суду на захист інтересів корпорації [6, с. 479].

Ще однією особливістю цивільного процесу в США є його складність. Остання, разом з заплутаністю цивільного законодавства диктує необхідність використання зацікавленими особами послуг професійних юристів для судового захисту своїх інтересів.

Зазначимо, що особливості цивільного процесу відображаються і на змісті відповідної галузі правової науки. Так, переважаюча роль судової практики є причиною того, що наука цивільного процесу США має характер практичного коментування без розробки теоретичних питань, в ній практично відсутнє чітке розмежування цивільного права як системи норм та цивільного процесу як діяльності суду, і ці поняття розглядаються в якості взаємозамінних [3, с. 481].

Одним із напрямків розвитку сучасного американського цивільного процесу є підтримка і активне використання судовими органами

процедури притягнення осіб до процесу в якості співучасників, оскільки інститут співучасті дозволяє вирішити в одному судовому розгляді правопритязання між кількома позивачами і відповідачами.

Термін «сторони» («parties») в країнах загального права із змагальним типом цивільного процесу (Англія, США, Канада) має дещо інше, більш широке значення, ніж аналогічне поняття в українському цивільному процесуальному праві.

З принципом змагальності тісно пов'язано встановлення істини у справі. В Україні в даному випадку мають на увазі об'єктивну істину, у зарубіжних країнах — формальну. Однак зарубіжне законодавство розглядає встановлення формальної істини не як принцип цивільного судочинства, а як мету, яку необхідно досягти при розгляді кожної конкретної справи. Характерним для встановлення формальної істини є те, що, вирішуючи справи на підставі поданих сторонами доказів, суд робить висновок про найбільшу вірогідність, достовірність зазначених сторонами обставин і задовольняється високим ступенем ймовірності, яка єдиною можлива при встановленні фактичних обставин.

У законодавстві США процесуальна співучасть («joinder of parties») регулюється ст. ст. 19 - 21 Федеральних правил цивільного процесу. Федеральні правила цивільного процесу (далі – ФПГП) підлягають застосуванню у всіх федеральних судах і є основою цивільного процесу в США. Сфера нормативного регулювання цивільного судочинства відповідно до Конституції США віднесена до компетенції штатів. Однак найчастіше положення ФПГП «копіюються» в цивільні процесуальні кодекси штатів. Незважаючи на наявність «квазісуверенітета» у штатів, всі цивільні справи повинні розглядатися за однаковою процедурою, саме цей принцип і став відправною точкою для прийняття ФПГП [7].

Згідно з американською доктриною, співучасть є приєднання декількох осіб в якості позивачів або відповідачів у той же процес. Дорожняча судових витрат - характерна ознака цивільного процесу змагального типу - багато в чому пояснює привабливість інституту співучасті в судочинстві США, оскільки переслідувати в судовому порядку одночасно двох відповідачів набагато економічніше, ніж вести з кожним з них декілька роздільних судових позовів.

В американській юридичній доктрині зазначається, що 19 ст. ФПГП США є проявом принципу справедливості, який передбачає, що, з одного боку, суд, прийнявши справу до свого провадження, буде відправляти правосуддя

належним чином і буде прагнути з'ясувати всі розбіжності між сторонами, а з іншого боку, всі особи, які зацікавлені по суті у предметі спору, можуть стати сторонами у справі. Залучення всіх заінтересованих осіб у процес спрямовано на винесення рішення, що відповідає ознаці повноти, тобто дана підсумкова постанова суду має містити відповіді на всі заявлені вимоги і заперечення сторін.

Положення в ст. 19 ФПГП США дають можливість судам вирішувати всі суперечки, ускладнені багатьма учасниками спірних матеріально-правових відносин, в одному судовому розгляді і надати повний, належний судовий захист сторонам, уникаючи, таким чином, безлічі судових розглядів і винесення суперечливих рішень у схожих справах.

Враховуючи все вищесказане, можна зробити ряд висновків про особливості цивільного процесу в США, які, звісно, відрізняються (але не всі) від особливостей судового процесу в Україні:

1. інститут процесуальної співучасті в США функціонує в ім'я забезпечення принципу процесуальної економії;
2. співучасть в цивільному процесуальному праві США передбачає таку множинність осіб на стороні позивача та/або відповідача, при якій участь декількох осіб на тій та/або іншій стороні спору здійснюється на підставі певних умов, що характеризують взаємозв'язок співучасників між собою і з протилежною стороною (спільність підстав прав та/або обов'язків, спільність інтересів, загальні питання факту або права);
3. залежно від наслідків невступу до провадження обов'язкового співучасника в американській доктрині виділяють: умовно необхідну співучасть і абсолютно необхідну співучасть;
4. визнання особи в якості абсолютно обов'язкового учасника у справі передбачає проходження трьох етапів: визнання особи необхідною стороною в процесі; з'ясування можливості співучасті; визнання особи в якості абсолютно обов'язкової сторони у справі;
5. активна позиція американських судових органів при визначенні співучасників у справі дає підставу зробити висновок про наявність слідчого елемента в судочинстві США змагального типу.

Найбільшою перевагою системи цивільного права і цивільного процесу в США, ми вважаємо, є детальна нормативна регламентація процедур цивільного судочинства, обмін змагальними процесуальними документами, а також розвинені інститути норм, що регулюють порядок надання та дослідження доказів. Головними недоліками цивільного процесу в США є: неоднозначний і несистематизований характер процесуальних

вимог, складні правила судової юрисдикції, обмеження у поданні доказів [8].

Зважаючи на те, що цивільний процес є судочинством, хотілося б підкреслити, що незалежність суду від будь-якого впливу з боку народу, органів державної влади та місцевого самоврядування і т. д. — фундаментальне положення конституційного права як США, так і України. А таке становище, зрозуміло, позитивно позначається на проведенні цивільного процесу.

Один з найбільш важливих принципів цивільного процесу, - принцип процесуального рівноправності сторін, реалізується в тому, що сторони, наділені однаковими процесуальними правами в процесі, в рівній мірі можуть ними користуватися. Кожна сторона, з процесуальної точки зору, має однакові можливості захищатися в процесі але це, враховуючи складність процесуальних норм, в яких може розібратися і правильно їх використовувати тільки добре обізнана і юридично грамотна особа, можливо за умови кваліфікованої допомоги адвокатів. І хоча законодавство і США, і України не ставить такої категоричної умови, фактично, щоб забезпечити ефективний захист свого права, сторона повинна користуватися послугами адвоката. Правда, для

незможних розроблена система надання їм юридичної допомоги безкоштовно.

Необхідно розуміти, що цивільний процес США (а також Англії, Франції) складається із стадій, де одна змінює іншу. Вони аналогічні стадіям цивільного процесу України, але з урахуванням особливостей зарубіжного цивільного судочинства.

Якщо в Україні стадія судового розгляду є обов'язковою для розгляду справи по суті, так і для закінчення проведення шляхом припинення або залишення позову без розгляду, то в США, наприклад, закінчення проведення шляхом припинення або залишення справи без руху відбувається, як правило, не в стадії судового розгляду, а в стадії підготовки справи. Таким чином, стадія судового розгляду не завжди є обов'язковою для вирішення спору під час цивільного процесу в США.

Як ми бачимо, особливості цивільного процесу в США і в Україні по-своєму цікаві, особливо враховуючи те, що США є представником Англосаксонської правової сім'ї, а Україна – представником Романо-германської правової сім'ї. Але навіть, незважаючи на це, в цивільних процесах цих двох держав існує багато загальних і схожих аспектів, принципів і особливостей.

Використана література :

1. Христоматия по гражданскому процессу / под общ.ред. М.К.Треушникова. – М. : Юридическое бюро «Городец», 1996. – С.10 (226 с.)
2. Ильинский Н.И. История государства и права зарубежных стран: Курс лекций. - М.: Изд-во деловой и учеб.лит., 2003. - 607с.
3. Гражданский процесс: Учеб. для студентов вузов, обучающихся по спец. «Юриспруденция». / Отв. ред. В.В. Ярков. - 5-е изд., перераб. и доп. - М. : Волтерс Клувер, 2004. 687 с.
4. Марченко М.Н. Судебное правотворчество и судейское право / М. Н. Марченко. - М. : Проспект, 2008. - 512 с.
5. Романов А.К. Правовая система Англии: Учеб. пособие./А.К. Романов. - М.: Дело, 2000. - 344 с.
6. Венгеров А.Б. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов. Изд. 3-е. Москва: Проспект, 2000. - 689 с.
7. Федеральні правила цивільного процесу (США) / Federal rules of civil procedure (USA) // the link for the site: <http://www.uscourts.gov/sites/default/files/rules-of-civil-procedure.pdf>
8. Деменева Н.А. Америка против дискриминации: Научно-практическое пособие. – Изд-во Экор-книга, 2009. – 93 с.